

TÜRK DÜNYASI ENTEGRASYONU

Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinin Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

---

Vusal Hasanzadeh

TÜRK DÜNYASI ENTEGRASYONU
Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinin
Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Vusal Hasanzadeh

Yayın No.: 2333
ISBN: 978-625-393-996-0
E-ISBN: 978-625-393-997-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2024

© Copyright 2024, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

*"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Hasanzadeh, Vusal.

TÜRK DÜNYASI ENTEGRASYONU Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinin Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi / Vusal Hasanzadeh

1. Basım, XVI + 242 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-393-996-0

E-ISBN: 978-625-393-997-7

1. Türkiye Cumhuriyeti 2. Türk Cumhuriyetleri 3. Entegrasyon 4. Türk Dünyası

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com - www.nobelbilimsel.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Ana Basım Dağıtım, Arkadaş, D&R, Derya Dağıtım, Dost, Kırmızı Kedi, Kıta Dağıtım, Kıda Kitap Yayın, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi, Yeryüzü

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093

ASO 1. Organize Sanayi Bölgesi Anadolu Cad. No:4 Sincan/ANKARA

*Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü için şehit ve gazi olan
kahraman Azerbaycan askerlerine ve Altaylardan Tuna'ya büyük
Türk dünyasına ithafen...*

ÖN SÖZ

Soğuk Savaş'ın bitişiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) yıkılması sonucunda on beş devlet bağımsızlığını ilan etmiş ve bu on beş devletten beşinin Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan) olması, Türk dış politikasının Türk dünyasına yönelmesine vesile olmuştur. Güney Kafkasya'da Azerbaycan; Orta Asya'da (Batı Türkistan) Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Türkiye Cumhuriyeti, bu fırsatı iyi değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Türk dış politikasında dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel tarafından *"Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası"* diye isimlendirilen bir dönem başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti; Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerin kurulmasında bu cumhuriyetlerin uluslararası arenada yer almasında; siyasi, ekonomik, askerî ve diğer alanlarda kalkınmasında öncü rol oynamıştır. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle kurduğu ilişkiler manevi açıdan önemli olmakla birlikte aynı zamanda Türk Cumhuriyetlerinin Güney Kafkasya ve Orta Asya coğrafyalarında var olması, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Türkiye için jeopolitik anlamda büyük fırsatlar sunmuştur.

Türkiye, 1990'lar sonrası Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerde tam istediği düzeye gelemese de özellikle son yıllarda Türk Cumhuriyetleriyle ilişkiler hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerinin hızlanmasında şüphesiz ki Azerbaycan'ın II. Karabağ Savaşı'nda elde ettiği zaferin büyük rolü vardır. Yaklaşık otuz yıldır Azerbaycan'ın Karabağ topraklarını işgal altında bulunduran Ermenistan'a karşı Azerbaycan, 27 Eylül-10 Kasım

2020 tarihlerinde kazandığı II. Karabağ Zaferi ve 19 Eylül 2023 tarihinde Karabağ'daki ayrılıkçı Ermeni teröristlerine karşı yürüttüğü başarılı antiterör operasyonu ile topraklarını Ermenistan işgalinden ve ayrılıkçı Ermeni teröristlerinden kurtarmış ve kendi egemenliğini tesis etmiştir. Azerbaycan Devleti'nin bu zaferi kazanmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi desteği çok önemli rol oynamıştır. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tekrar elde etmesi sonrasında Azerbaycan-Türkiye ilişkileri büyük bir hızla gelişmiştir. Bugün Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri resmî olarak müttefiklik düzeyinde devam etmekle birlikte iki devlet arasında ilişki; Azerbaycan tarihinde büyük hizmetleri bulunan, 1993-2003 yılları arasındaki dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan Azerbaycan halkının Ulu Önderi Haydar Aliyev'in belirttiği gibi **"bir millet, iki devlet"** şiarıyla ilerlemektedir.

Bugün gelinen süreçte Azerbaycan'ın II. Karabağ Savaşı'nda kazandığı zafer sadece Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini olumlu etkilemekle kalmamış aynı zamanda bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyon sürecini hızlandırırken Türkiye Cumhuriyeti, bu süreçte Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmektedir. Günümüzde yeniden kurulmaya doğru giden uluslararası düzende Türkiye için Türk Cumhuriyetlerinin önemi giderek artmakta ve bunu analiz eden Türkiye, Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerini yükseltmeyi hedeflemektedir. Ek olarak son yıllarda Azerbaycan-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkileri büyük bir hızla olumlu yönde ilerlerken Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin de kendi arasındaki ilişkileri hızlı bir şekilde geliştirmesi Türk dünyasında devam eden entegrasyon sürecine büyük katkı sunmaktadır. Bugün Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA), Uluslararası Türk Akademisi

(TWESCO - Scientific and Educational Cooperation of the Tur-
kic World) gibi kuruluşların da önemli derecede etkileri vardır.

Bu çalışma, 2022 yılında Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bi-
limler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler programından savunarak
mezun olduğum “Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-Türk Cum-
huriyetleri ilişkilerinin entegrasyon teorileri çerçevesinde de-
ğerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tezimin gözden geçirilmiş
ve kısmen genişletilmiş versiyonudur. Bu çalışmada; Türkiye
Cumhuriyeti’nin Türk Cumhuriyetleriyle arasındaki ikili ilişki-
ler ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri arasındaki kurumlar üze-
rinden devam eden ilişkiler, öne çıkan entegrasyon teorilerin-
den biri olan yeni işlevselcilik yaklaşımı üzerinden incelenmiş-
tir.

Bu eseri hazırlama sürecinde ve yüksek lisans eğitimim
boyunca benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tez
danışmanım değerli hocam Üsküdar Üniversitesi Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölüm Başkanı Prof. Dr.
Havva Kök Arslan’a; tanıdığım günden itibaren akademik geli-
şimim için bana her zaman yardımcı olan kıymetli hocam
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Barış Doster’e;
lisans eğitimime başladığım günden bugüne değerli akademik
fikirleriyle bana her daim katkıda bulunan Saygıdeğer Hocam
Bakü Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Bakü Merkezli Ulu-
slararası İlişkiler Analiz Merkezi (AIR Center – Analysis of In-
ternational Relations) Baş Danışmanı Doç. Dr. Metin Memmed-
li’ye; askerî ve güvenlik alanındaki değerlendirmelerini dikkat-
le takip ettiğim, sıklıkla kendisiyle jeopolitik müzakereler yap-
tığım Değerli Büyüğüm Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araş-
tırmaları Merkezi Başkanı Abdullah Ağar’a; engin bilgisi ve
tecrübesiyle Türk dünyası araştırmalarında bana her zaman
yardımcı olan, Türk dünyası için tarihî hizmetlerde bulunan
Türk Keneşi (Türk Devletleri Teşkilatı) Kurucu Genel Sekreteri,
Emekli Büyükelçi Sayın Halil Akıncı’ya şükranlarımı sunuyo-

rum. Çalışmamı hazırladığım dönemde bana her daim destek olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi iletiyorum.

Bu çalışmam, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü için şehit ve gazi olan kahraman Azerbaycan askerlerine ve Altaylardan Tuna'ya büyük Türk dünyasına armağan olsun.

Vusal Hasanzadeh

03.10.2024

Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
1.1. Entegrasyon Kavramının Tanımlanması	7
1.2. Entegrasyon Teorileri.....	11
1.2.1. İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)	11
1.2.2. Yeni İşlevselcilik (Neofonksiyonalizm)	12
1.2.3. Federalizm (Federalism)	15
1.2.4. İşlemselcilik (Transactionalism)	16
1.2.5. Hükûmetler Arasıcılık (Intergovernmentalism)	17
1.2.6. Uluslarüstücülük (Supranasyonalizm)	19
1.3. Entegrasyon Türleri.....	20
1.3.1. Siyasal Entegrasyon	20
1.3.2. Ekonomik Entegrasyon	21
1.3.3. Sosyal Entegrasyon	22
1.4. SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetleri Arasında Entegrasyon.....	23
İKİNCİ BÖLÜM:	
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYA DÜZENİ	31
2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD'nin Güç Mücadelesi	32
2.1.1. Soğuk Savaş Dönemi'ndeki Dünya Düzenine Genel Bakış ..	32
2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası ABD Tek Kutupluluğunda Dünya Düzeni	35
2.1.3. ABD'nin Tek Kutuplu Dünya Düzenini Dayatması	38

2.1.4. ABD'nin Orta Doğu Politikası	44
2.1.5. ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya Hedefleri.....	46
2.1.6. Son Yıllarda ABD'nin Küresel Hegemonyasına Genel Bakış	49
2.2. Günümüzde Çok Kutupluluğa Giden Dünya Düzeni	57
2.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti	58
2.2.1.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Yükselişi.....	58
2.2.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya Politikaları	60
2.2.1.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesine Genel Bakış	63
2.2.1.4. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik Gücü	64
2.2.1.5. Günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'ne Dair Genel Değerlendirme	65
2.2.2. Rusya Federasyonu.....	66
2.2.2.1. Boris Yeltsin Döneminde Rusya Federasyonu	66
2.2.2.2. Vladimir Putin Döneminde Rusya Federasyonu	69
2.2.2.3. Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya ve Orta Asya Politikaları	71
2.2.2.4. Günümüz Rusya Federasyonu'na Dair Genel Değerlendirme	73
2.2.3. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Stratejik İlişkiler	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ .....

3.1. Soğuk Savaş Sonrası İlk Dönemde Türk Dış Politikasında Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın Stratejik Önemi	77
3.2. Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Arasında Siyasi, Ekonomik ve Askerî İlişkiler	123
3.2.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri	124
3.2.1.1. Siyasi İlişkiler.....	124
3.2.1.2. Ekonomik İlişkiler.....	132
3.2.1.3. Askerî İlişkiler.....	136
3.2.2. Türkiye-Kazakistan İlişkileri.....	140

3.2.2.1. Siyasi İlişkiler.....	140
3.2.2.2. Ekonomik İlişkiler.....	142
3.2.2.3. Askerî İlişkiler.....	144
3.2.3. Türkiye-Özbekistan İlişkileri.....	147
3.2.3.1. Siyasi İlişkiler.....	147
3.2.3.2. Ekonomik İlişkiler.....	152
3.2.3.3. Askerî İlişkiler.....	154
3.2.4. Türkiye-Kırgızistan İlişkileri.....	155
3.2.4.1. Siyasi İlişkiler.....	155
3.2.4.2. Ekonomik İlişkiler.....	158
3.2.4.3. Askerî İlişkiler.....	161
3.2.5. Türkiye-Türkmenistan İlişkileri.....	163
3.2.5.1. Siyasi İlişkiler.....	163
3.2.5.2. Ekonomik İlişkiler.....	167
3.2.5.3. Askerî İlişkiler.....	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA

KURUMSAL ENTEGRASYON 171

4.1. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT).....	172
4.2. Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY).....	200
4.3. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA).....	202
4.4. Uluslararası Türk Akademisi (TWESCO).....	204

SONUÇ.....205

KAYNAKLAR 209

YAZAR BİLGİLERİ 241